

Received-Makale Geliş Tarihi 23.11.2024
Published-Yayınlanma Tarihi 31.12.2024
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 11(114), 2870-2887

Review Article/İnceleme Makalesi
10.5281/zenodo.14585179

Mehmet Varol Özbek

<https://orcid.org/0000-0002-1500-4501>
Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sınıf Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Uşak/TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/03gn5cg19>

Dr. Öğr. Üyesi Perihan Şara Hürsoy

<https://orcid.org/0000-0001-7191-2582>
Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Uşak/TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/03gn5cg19>

Zorbalık Müdahale ve Önleme Programları Üzerine Bir İnceleme¹

A Research of Bullying Intervention and Prevention Programs

ÖZET

Zorbalık, bireylerin psikolojik, sosyal ve akademik gelişimlerini ciddi şekilde etkileyen evrensel bir sorundur. Bu çalışmanın amacı, dünya çapında zorbalık önleme ve müdahale programlarını inceleyerek, bu programların etkinliğini, uygulama biçimlerini ve kültürel farklılıklar doğrultusunda nasıl uyarlanabileceğini ortaya koymaktır. Zorbalığın çocuklar ve yetişkinler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler hem kısa hem de uzun vadeli sosyal ve psikolojik sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle, birçok ülke ve eğitim kurumu, zorbalığı önlemek ve müdahale etmek amacıyla kapsamlı programlar geliştirmiştir.

Çalışmada, Finlandiya'dan KiVa, Norveç'ten Olweus Zorbalık Önleme Programı (OBPP), Hindistan'dan SEHER gibi önde gelen programlar ele alınmıştır. **KiVa**, ulusal çapta uygulanmaya uygun bir yapı ile zorbalık oranlarını kayda değer biçimde azaltmış, öğretmenler ve öğrenciler için sanal öğrenme ortamları ve yapılandırılmış ders materyalleri sunmuştur. Benzer şekilde, **OBPP**, tüm okul topluluğunu kapsayan bir yaklaşımla zorbalığı %60'tan fazla azaltmış ve zorbalık çemberi teorisiyle kurban, zorba ve seyirci rollerini kapsamlı bir şekilde tanımlamıştır.

Bunun yanı sıra, **STAC Programı**, öğrencileri zorbalığa tanıklık ettiklerinde "savunucu" rolüne teşvik ederek hem mağdurları desteklemekte hem de zorbalık davranışlarını azaltmıştır. Hindistan'da uygulanan **SEHER Programı**, düşük kaynaklı okullarda ergen sağlığını geliştirmeye yönelik çok bileşenli bir yaklaşım sunmuş, olumlu okul iklimi yaratmada başarılı sonuçlar elde etmiştir. Bu program, sadece zorbalığı değil, aynı zamanda şiddet, cinsiyet eşitsizliği ve depresyon gibi diğer sorunları da ele alarak kapsamlı bir müdahale sağlamıştır.

Araştırmada, kültürel uyumun ve yerel ihtiyaçların göz önünde bulundurulmasının, programların etkinliğinde önemli bir faktör olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, zorbalıkla mücadelede teknolojik araçlardan yararlanan Video Tabanlı Okul Şiddeti Tespit Algoritması (DT-SVM), %97'nin üzerinde doğruluk oranıyla şiddeti tespit etmede etkili bir model sunmuştur. Ayrıca, programların başarı oranını artırmak için ebeveynlerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin aktif katılımını içeren stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, zorbalıkla mücadelede kullanılan mevcut yöntemlerin etkinliğini değerlendirerek, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir stratejiler geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır. Bulgular, eğitim politikalarının oluşturulmasında ve yeni müdahale programlarının tasarımında rehberlik edecek değerli bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, zorbalık, şiddet, müdahale, önleme

ABSTRACT

Bullying is a universal problem that significantly affects individuals' psychological, social, and academic development. The aim of this study is to examine bullying prevention and intervention programs worldwide, evaluating their effectiveness, implementation methods, and adaptability to cultural differences. The adverse effects of bullying on children and adults result in both short- and long-term social and psychological challenges. Therefore, many countries and educational institutions have developed comprehensive programs to prevent and address bullying.

The study discusses prominent programs such as **KiVa** from Finland, the **Olweus Bullying Prevention Program (OBPP)** from Norway, and **SEHER** from India. **KiVa**, designed for nationwide application, has significantly reduced bullying rates while providing structured lesson materials and virtual learning environments for teachers and students. Similarly, **OBPP**, employing a whole-school approach, reduced bullying by over 60% and introduced the bullying circle theory to comprehensively define the roles of the victim, bully, and bystanders.

Additionally, the **STAC Program** encourages students to act as "defenders" when witnessing bullying, supporting victims and reducing bullying behaviors. In India, the **SEHER Program** has implemented a multi-component approach to improve adolescent health in resource-limited schools, achieving positive outcomes in creating a supportive school climate. This program not only addresses bullying but also tackles issues like violence, gender inequality, and depression, providing a comprehensive intervention.

The research highlights that cultural adaptation and consideration of local needs are critical factors in program effectiveness. For instance, the Video-Based School Violence Detecting Algorithm (DT-SVM), utilizing technological tools, demonstrated over 97% accuracy in identifying violence. Furthermore, strategies involving the active participation of parents, teachers, and students are necessary to enhance the success rates of these programs.

This study evaluates the effectiveness of existing methods in combating bullying and offers recommendations for developing more inclusive and sustainable strategies. The findings provide valuable insights that can guide educational policy formation and the design of new intervention programs.

Keywords: Peer bullying, bullying, violence, intervention, prevention

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Perihan ŞARA HÜRSOY danışmanlığında yürütülen "İlkokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığı Farkındalıkları Üzerine Bir Çalışma" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

1. GİRİŞ

Günümüzde şiddet içerikli davranışlar önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Okullarda görülen akran zorbalığı olayları ise pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de giderek artmaktadır (Doğan & Vural Yüzbaşı, 2021). Akran zorbalığı kısa ve uzun vadede birçok olumsuz sonuca neden olmaktadır (Olweus & Limber, 2010a). Zorbalık, uzun vadede depresyona, anksiyeteye, stres bozukluğuna neden olabilir ve hatta tedavi edilmezse intihara varan sonuçlar doğurabilir (Çağlar vd., 2019). Zorbalık ardından sadece psikolojik ve sosyal etkiler bırakmaz. Zorbalığın kronik stres, bağışıklık sistemini zayıflığı, fiziksel sağlık sorunları, uyku bozuklukları, mide bulantısı, migren ve baş dönmesi, altını ıslatma, yorgunluk ve iştahsızlık gibi fiziksel etkileri de vardır (Dhabhar, 2014; Straub & Cutolo, 2018; Herge vd., 2016; He vd., 2022). Okulda zorbalık öğrencileri sadece psikososyal, duygusal ve fiziksel olarak etkilememektedir. Zorbalık ve akademik başarı arasında doğrudan bir ilişki vardır (Chaux vd., 2009). Zorbalık mağdurlarının okul notlarında düşüş görüldüğü ve devamsızlık yaptığı gözlenmektedir, Mağdur öğrencilerin okula konsantre olamadıkları ve okula devam problemleri yaşadıkları görülmüştür (Román & Murillo, 2011). Akademik başarı ile zorbalık mağduriyeti arasındaki ilişkiyi ölçen 33 çalışmanın meta-analiz çalışmasına göre akran mağduriyeti ile akademik başarı arasında önemli bir negatif ilişki vardır (Nakamoto & Schwartz, 2010).

Olweus (1993), akran zorbalığını ‘bir veya bir grup öğrencinin bir başka öğrenciye karşı uyguladıkları saldırgan davranışlar’ olarak tanımlanmaktadır. Bu davranışlar, çocuklar ve gençler arasında yaygın bir sorun olarak, sosyal ilişkileri olumsuz etkileyen ve bireylerin psikolojik sağlığını tehdit eden bir davranış biçimidir. Zorbalık, yalnızca mağdurları değil, aynı zamanda zorba ve izleyici konumundaki bireyleri de etkileyerek geniş bir etki alanı oluşturur. Bu durum, toplumda sağlıklı sosyal etkileşimlerin gelişimini engelleyebilir.

Okulda zorbalık öğrencileri sadece psikososyal, duygusal ve fiziksel olarak etkilemekle kalmamakta aynı zamanda öğrencilerin akademik başarılarını ve sınıf içindeki çalışmalarını da etkilemektedir (Korkmaz vd., 2021). Zorbalık ve okul başarısı arasında doğrudan ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Olweus (1993), zorbalık mağduru olan öğrencilerin okulda daha düşük başarılar gösterdiğini ve bu öğrencilerin sık sık okula gitmekten kaçındığını belirtmiştir. (Juvonen & Graham, 2014), zorbalığa uğrayan öğrencilerin okula olan ilgilerinin azaldığı ve bu durumun onların akademik başarılarını olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşmıştır. Zorbalık mağduriyetinin akademik başarı üzerindeki olası olumsuz etkiler vurgulanmıştır (Schwartz vd., 2005). Kepenekçi & Çınkır (2006) yaptığı çalışmada, zorbalığa uğrayan öğrencilerin akademik başarıları ve genel psikolojik sağlıkları üzerindeki olumsuz etkiler vurgulanmıştır. Bu çalışmaya göre, zorbalık mağduru öğrencilerin yaşadığı başlıca sorunlar arasında okulu sevmenin azalması, devamsızlık, akademik başarının düşmesi ve özdeğer sorunları yer almaktadır. Ayrıca bu çalışmada, zorbalık mağduru öğrencilerin kendilerini genellikle değersiz ve işe yaramaz hissettikleri ve bu sebeple akademik ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

Tüm bu ifadeler doğrultusunda, öğrencilerin psikolojik ve fiziksel sağlıklarını olumsuz yönde etkileyerek, onların akademik başarılarını düşüren akran zorbalığının tespit edilmesi ve akran zorbalığını azaltacak programların hazırlanarak uygulanması önem arz etmektedir. Öğrencilere yönelik uygulanacak akran zorbalığı farkındalık programlarının okullarımızda görülen zorbalık davranışlarını azaltacağı ön görülmektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmayla derlenecek bilgilerin bundan sonra geliştirilecek olan zorbalık önleme ve müdahale programlarının hazırlanmasında alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. DÜNYA’DA EN ÇOK KULLANILAN AKRAN ZORBALIĞI PROGRAMLARI

Akran zorbalığını engelleme ve müdahalede dünyada birçok program hazırlanmıştır ve kullanılmaktadır. Bu programlardan KiVa (Kiusaamista Vastaan), Olweus Bullying Prevention Program (OBPP), STAC, Theory Of Reasoned Action (TRA), The Active-Start Bullying Intervention Program, ABBL Anti Bullying Program, *Strengthening Evidence* based on school-based interventions for promoting adolescent health (SEHER), Student and Family Office (SFO), DT-SVM School Violence Detecting Algorithm, Cyber Friendly Schools (CFS, My Teaching Partner-Secondary (MTP-S), The NoTrap! (Noncadiamointrappola!) gibi sonuçları hakkında bilgi sahibi olduğumuz okul temelli zorbalık önleme ve müdahale programlarının yanında başta Anti Bullying Alliance (ABA) çatısı altında bir araya gelen örgüt ve bireylerin zorbalık önleme ve müdahaleye yönelik çalışmaları ve programları bulunmaktadır.

2.1. KiVa (Kiusaamista Vastaan)

Fincede zorbalığa karşı anlamına gelen ‘‘Kiusaamista Vastaan’’ teriminin kısaltmasıdır. Finlandiya Turku Üniversitesi tarafından 2006 yılında, 9 yıllık temel eğitim veren (7-15 yaş) okullardaki çocuklara yönelik geliştirilmiş ve araştırmaya ve kanıta dayalı zorbalıkla mücadele programıdır. Programın en başından beri vizyonu, ulusal çapta uygulanmaya uygun bir program geliştirmektir (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Finlandiya Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından finansa edilen program ilk kez 2009 yılında randomize kontrollü olarak denenmiştir (Kärnä vd., 2011a). Kısa bir süre sonra KiVa programı Finlandiya’daki okulların %90’ında uygulanan ulusal bir program haline gelmiştir.

KiVa’nın temelinde ilkokulda temalı dersler ve ortaokulda temalı günler yer almaktadır. Grup etkileşimi, grup baskısı, zorbalık mekanizması ve zorbalığın sonuçları, çocukların zorbalığa karşı koymak ve kurban akranlarını desteklemek için neler yapabilecekleri KiVa’nın konuları kapsamındadır. Bilgisayar oyunları gibi sanal öğrenme ortamları, programın ayrılmaz parçalarındandır. Programın içerikleri çocukların derslerdeki konularıyla yakın ilişkilidir. Böylece KiVa çocukların öğrenme süreçlerini destekler ve öğrenilen bilgi ve becerilerin pekiştirilmesini sağlayarak onları motive eder (Poskiparta vd., 2012).

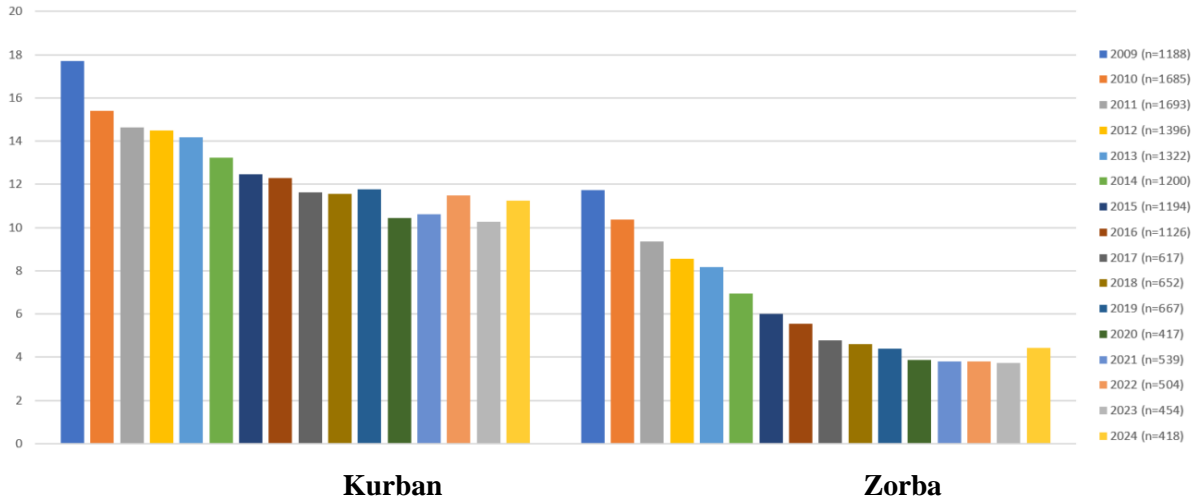
KiVa programının üç temel taşı, önleme, müdahale ve yıllık izlemedir. Bu üç temel yapı taşının omurgasını zorbalığı önleyici eylemler oluşturur. Diğer bir deyişle programın özü önleme çalışmalarıdır. Öğrenci dersleri ve sanal öğrenme ortamları bu tür önleyici eylemlere örneklerdir. KiVa’da bir diğer önemli yapı taşı zorbalığa müdahale araçlarıdır. Genellikle zorbalığa karışmış çocuklara ve ergenlere yönelik bu müdahaleler zorbalığı sonlandırmak adına çözüm odaklı araçlar sunmaktadır. Programın diğer temel taşı ise öğrencilere ve okul personellerine yönelik çevrimiçi anketler aracılığıyla zorbalığın okullardaki son durumunu izlemektir. Yıllık izleme çalışmaları programın etkililiği hakkında geri bildirim verirken, programda yapılacak iyileştirme ve güncelleştirmeler için fikir verir.

KiVa öğretmenler için çok çeşitli kullanıma hazır materyaller sunar. Bu materyaller şunlardır:

- Öğretmen kılavuzları
- Çevrimiçi oyunlar
- Ebeveyn rehberi
- Ebeveynler için bilgi mektupları
- Sunum grafikleri
- Öğrenciler ve personel için çevrimiçi anketler
- Video klipler
- Yelekler, posterler
- Zorbalığa uğrayan öğrenci ve zorbalığı yapan çocukla yapılan görüşmelerde kullanılacak formlar
- Programın doğru şekilde nasıl uygulanacağına dair talimatlar (KiVa, tarih yok)

2.1.1. Finlandiya ve Diğer Yerlerde KiVa’nın Etkililiği

KiVa’nın hem kendini bildirimde hem de akran bildirimlerinde zorbalığı ve kurban olmayı önemli ölçüde azalttığı (Kärnä vd., 2011a), sözlü, ilişkisel, fiziksel ve siber zorbalık dahil olmak üzere birden fazla mağduriyet biçimini olumlu yönde etkilediği (Salmivalli vd., 2011), okul sevgisi, akademik motivasyon ve başarı üzerinde olumlu etkileri olduğu (Kärnä vd., 2011b), kaygıyı ve depresyonu azalttığı ve öğrencilerin akran iklimine ilişkin algıları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu (Williford vd., 2012), yapılan görüşmelere göre kurbanların %98’inin kurban olma durumlarında iyileşme sağladığı (Ahtola vd., 2012), Finlandiya’da uygulaması yapılan 1000’den fazla okulda ilk yıldan itibaren hem zorbalığa maruz kalma hem de zorbalık yapma oranını önemli ölçüde azalttığı ortaya konmuştur (Salmivalli vd., 2012).

Şekil 1. 2009-2024 yıllarında Finlandiya KiVa okullarında 1-9. sınıf öğrencilerin ayda 2-3 kez veya daha sık zorbalığa uğrama/başkalarına zorbalık yapma yüzdeleri. **Kaynak:** KiVa, t.y.

2.2. Olweus Zorbalık Önleme Programı (OBPP)

Zorbalık kavramıyla ilgili ilk bilimsel çalışmaları yapan Olweus ve Limber tarafından geliştirilen Olweus Zorbalık Önleme Programı (OBPP), en çok bilinen akran zorbalığı önleme programlarından (Smokowski & Kopasz, 2005) ve Norveç Eğitim Bakanlığı'nın okul zorbalığına karşı başlattığı ulusal kampanyadan sonra hazırlanmıştır (Olweus & Limber, 2010a). OBPP'nin 4 temel prensibi vardır. Birinci ilke, bir sınıfın öğrenciler ve öğretmenler için sıcak ve olumlu bir iklime ve davetkâr bir atmosfere sahip olması gerektiğidir. İkinci ilke, okula ait tüm alanlarda kabul edilemez davranışlara yönelik kesin sınırlar olması gerektiğidir. Üçüncü ilke, sınıfta olduğu gibi okulun tüm alanlarında kabul edilemez davranışlar veya kuralların ihlali için tutarlı bir şekilde yaptırım uygulanması gerektiğidir. Dördüncü ilke ise okul ortamındaki tüm yetişkinlerin çocuklara olumlu rol model olmaya uygun hareket ve davranışlarda bulunmasıdır (Olweus, 2003). Olweus (2003), OBPP'nin başarılı olabilmesi için okul ortamındaki tüm yetişkinlerin kilit role sahip olduğunu söylemiştir. Zorbalıkla ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu zorba ve kurbanın özelliklerine odaklanmışken, OBPP zorba ve kurbanın yanı sıra seyircilerin farklı rollerini de içeren ve tanımlayan bir zorbalık çemberini geliştirmiştir. Olweus'a göre (2003), zorbalık çemberi, zorbalığa uğrayan kurban, zorbalığı başlatan zorba, zorbalığı başlatmayan ama zorbayı takip ederek aktif rol alan zorba takipçileri, zorbalıkta rol almamasına rağmen zorbayı destekleyen zorba destekçileri, zorbalığa şahit olan ama bu duruma kayıtsız kalan ilgisiz izleyicileri, yardım etmek istemesine rağmen kurbanı savunmayan olası savunucularla zorbalığı durdurmak için harekete geçen ve kurbanı yardım eden kurbanın savunucularını içerir.

Olweus (2003), OBPP'nin başarılı olabilmesi için şu şartları sıralamıştır.

- Okuldaki herkes zorbalık farkındalığına sahip olmalı ve tüm personel programa dahil edilmelidir.
- Okul, Olweus anketini öğrencilere anonim olarak uygulamalıdır. Okul idaresi bir komite oluşturmalı ve okuldaki tüm personel zorbalık konusunda eğitmelidir.
- Zorbalıkla ilgili sınıf kuralları herkese açık olmalı ve yayınlanmalıdır. Okul idaresi OBPP'yi rutin sınıf toplantılarına dahil etmeli ve ebeveynleri programın ilerlemesi hakkında bilgilendirmelidir.
- Zorba ve kurbanlarla bireysel toplantılar yapılmalıdır. Her öğrenci ve her olay için bireysel bir müdahale planı geliştirilmelidir.

Limber & Snyder (2006) Olweus Zorbalığı Önleme Programı'nın (OBPP), araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından zorbalığı önleme ve müdahalede en iyi kabul edilen aşağıdaki uygulamaları içerdiğini söylemiştir.

- **Tüm Okul Ortamına Odaklanma:** OBPP, okul çapında müdahaleler, sınıf içi aktiviteler ve bireysel müdahaleler şeklinde tüm okul topluluğunu içeren kapsamlı, okul çapında bir programdır. Zorbalığı azaltmak için, okulun iklimini ve zorbalığa ilişkin sosyal normları değiştirmek önemlidir. Bir çocuk zorbalığa uğradığında veya dışlandığında, personel ve öğrencilerin bunu fark etmesi ve buna tepki vermesi normatif hale gelmelidir. OBPP'ye göre zorbalık bir okulda herhangi bir bireyin tek başına

sorumluluğu olmadığından, kantin çalışanlarından, servis şoförlerine kadar okul ortamındaki tüm personelin ve öğrencilerin katılımını ve çabasını gerektirir

- **Okuldaki Zorbalık Durumunu Değerlendirme:** Olweus Zorbalık Anketi (OBQ), öğrencilere uygulanan ve bir okuldaki zorbalık sorunlarının niteliğini, kapsamını ve zorbalığın gerçekleştiği yerleri değerlendiren anonim bir ankettir. Programın etkinliğini ve sürekli dikkat gerektiren alanları belirlemek için yıllık anket yapılması programın önerisidir.
- **Zorbalık Önleme Faaliyetlerini Destekleyen Bir Grup Oluşturma:** Olweus Zorbalık Önleme Koordinasyon Komitesi (BPCC), okuldan bir yönetici, her sınıftan bir öğretmen, öğretim dışı personelden bir üye, bir okul danışmanı veya diğer okul tabanlı ruh sağlığı uzmanı, bir ebeveyn ve okulda program uygulaması için liderlik ekibi olarak görev yapacak bir toplum temsilcisinden oluşan temsili bir grup oluşturulur. Bu grubun üyeleri sertifikalı OBPP uygulayıcısı tarafından 12 saatlik eğitim alır ve en az ayda bir toplanarak zorbalık önleme faaliyetlerini planlar, personeli, öğrencileri ve ebeveynleri eğitir ve motive eder ve çabaların zaman içinde devam etmesini sağlar.
- **Zorbalığı Önleme Konusunda Tüm Personeli Eğitme:** BPCC, yöneticilerin, öğretim görevlilerinin ve diğer tüm personelin zorbalığın doğasını ve etkilerini, zorbalığı gözlemlediklerinde nasıl tepki vereceklerini ve okulda zorbalığın meydana gelmesini önlemek için başkalarıyla nasıl çalışacaklarını anlamak için yeterli eğitime sahip olmalarını sağlar. Her yetişkin, zorbalığı nasıl belirleyeceği konusunda net bir rehberlik ve zorbalık durumlarına müdahale etme konusunda rol yapma fırsatları almalıdır. Başlangıçta, personel altı saatlik eğitime katılır. Sürekli mesleki gelişim, aylık personel tartışma grupları aracılığıyla sağlanır.
- **Zorbalığa İlişkin Okul Kural ve Politikalarını Oluşturma ve Uygulama:** Başkalarına zorbalık yapmayacağız, zorbalığa uğrayan öğrencilere yardım etmeye çalışacağız, dışlanan öğrencileri dâhil etmeye çalışacağız, birinin zorbalığa uğradığını biliyorsak, okulda ve evde bir yetişkine söyleyeceğimiz kuralları öğrencilere öğretilir ve okul geneline asılır. Öğrencilerin zorbalıktan kaçınmaları ve zorbalığa uğrayan öğrencilere yardım etmeleri yönündeki yetişkin beklentilerinin farkında olmalarını sağlamak için uygun olumlu pekiştirme yöntemleri ve gelişimsel olarak uygun düzeltici sonuçlar belirlenir.
- **Çocukları Zorbalıkla İlgili Düzenli Tartışmalara Dâhil Etme:** Düzenli sınıf toplantıları veya öğrenci çemberi tartışmaları, OBPP sınıf etkinliklerinin temel bir bileşenidir. Öğretmenler (yöneticilerin desteğiyle) her hafta (veya iki haftada bir) öğrencilerle zorbalık, akran ilişkileri ve diğer sosyal ve duygusal sorunları tartışmak için ders zamanı ayırmalıdır.
- **Zorbalığın Meydana Geldiği Yerlerde Yetişkin Denetimi Arttırma:** Olweus Zorbalık Anketi'nden elde edilen verilerin yardımıyla, zorbalığın en çok gerçekleştiği sıcak noktalardaki yetişkin denetimi arttırılmalıdır. Bu düzenleme zorbalığın daha az olması için iyileştirmelere olanak sağlayacaktır. Çünkü zorbalık, yetişkinlerin bulunmadığı veya dikkatli olmadığı yerlerde gelişme eğilimindedir.
- **Zorbalık Durumlarında Tutarlı ve Uygun Şekilde Müdahale Etme:** OBPP, zorbalığa tanık olduğunda, şüphelenildiğinde veya bildirildiğinde personeli müdahale etmeye teşvik eder ve tüm personelin gerektiğinde müdahale etmeye hazır olması için eğitim sağlar.
- **Zorbalığın Önlenmesi İçin Ebeveyn Desteği Sağlama:** OBPP, planlamadan uygulamaya kadar ebeveyn katılımı içeren uygulamalar barındırır. Ebeveynlerin, okulun zorbalık konusunda ilgili, farkında ve zorbalığı durdurmak için aktif olarak çalıştığını duymaları gerekir. Ebeveyn toplantıları ve devam eden iletişim, OBPP uygulaması için destek oluştururken ev-okul bağlantısını güçlendirir. Tüm bunlar Olweus Zorbalık Önleme Programı'nın ayrılmaz bir parçasıdır.
- **Devam Eden Destek Sağlama:** OBPP uygulaması, çok katmanlı bir danışmanlık sistemi tarafından oluşturulan oldukça desteklenen bir süreçtir. Okul tabanlı liderlik ekipleri, Sertifikalı Eğitimci-Danışmandan devam eden yardım alır. Bu OBPP temsilcisi ise, Olweus Teknik Yardım Danışmanı ile istişare yoluyla Clemson Üniversitesi'nden mentörlük desteği alır.
- **Çabaları Uzun Vadeli Sürdürme:** Başarılı zorbalık önleme uzun vadeli bir bağlılık gerektirir. OBPP, zorbalığı caydırıcı ve zorbalık meydana gelirse etkili bir şekilde ele alan bir okul iklimi oluşturmak için sistemik değişiklik yaratmaya yönelik bir çerçevedir. Bir okul ortamındaki tutumlar ve normlar bir gecede değişmez, ancak zamanla değişebilir ve değişecektir. Zorbalık önleme için bir "bitiş tarihi" olmamalıdır. Sürekli dikkat gerektirir ve okul hayatının günlük bir parçası haline gelmek için tüm okul ortamına dokunmalıdır (Limber & Snyder, 2006).

2.2.1. Olweus Zorbalığı Önleme Programı'nın (OBPP) Etkililiği

OBPP'nin ilk değerlendirmesi Norveç'in Bergen şehrindeki 5-8. sınıf öğrencilerinden oluşan 2500 öğrenciye hedef alan çalışmayla yapılmıştır. Bu ilk çalışmanın bulguları, zorbalığa uğrayan öğrencilerin oranında 8 ay sonra %62, 20 ay sonra %64 azalma ile zorbalıkta bulunanların oranında 8 ay sonra %33 azalma, 20 ay sonra %53 azalma olduğu yönündedir. Çalışmanın diğer bir bulgusu ise öğrencilerin kendini bildirdikleri vandalizm, okuldan kaçma ve hırsızlık gibi anti-sosyal davranışları azaltarak olumlu bir okul iklimi yaratma konusunda başarılı olduğudur (Olweus, 1991; 1993; Olweus & Limber, 2010a).

4-7. Sınıf öğrencileriyle yapılan başka bir çalışmadan elde edilen bulgular programın sürekli olumlu etkilerini ortaya koymuştur (Olweus & Limber, 2010b).

OBPP'nin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk denemesi Güney Carolina'daki ilkököl ve ortaokul öğrencilerini kapsamıştır. 7 ay süren OBPP uygulamasından sonra uygulama yapılan okullardaki zorbalık davranışlarında %16 azalma, kontrol grubundaki okullarda ise %12 artış gözlenmiştir. Sonuç olarak, deney grubu ile kontrol grubu arasındaki %28 fark programın etkililiğini ortaya koyan önemli bir veridir (Limber vd., 2004).

Amerika'nın Pennsylvania eyaletinin Philadelphia şehrinde 12 büyük devlet okulunda yapılan ve 4 yıl süren OBPP uygulamasında sonra teneffüslerde ve öğle aralarında meydana gelen zorbalık olaylarında, uygulama öncesinde 100 öğrenci saati başına 65 olan zorbalık olayları 4 yılın ardından %45 azalarak 100 öğrenci başına 36 seviyesine düşmüştür (Black & Jackson, Using bullying incident density to evaluate the Olweus Bullying Prevention Programme., 2007).

Bu zamana kadarki en geniş kapsamlı OBPP değerlendirmesi Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu 214 farklı okuldan 3-11. sınıflardaki 72.000'den fazla öğrencinin oluşturduğu araştırmada, OBPP'nin uygulandığı sınıfların neredeyse tamamındaki kız ve erkek çocukların zorbalığa uğrama ve zorbalık yapma bildirimleri üzerinde olumlu ve sistematik etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma ayrıca öğrencilerin zorbalığa ilişkin tutumlarıyla (örneğin, bir öğrenci zorbalığa uğradığında nasıl hissettikleri) ve zorbalığa karşı başkalarının eylemleriyle ilgili bildirimleriyle (örneğin, öğretmenlerin/öğrenci arkadaşlarının zorbalığa karşı ne kadar çaba harcadıklarına dair bildirimler) ilgili olumlu program etkileri sağlamıştır. Ayrıca bir öğrenci zorbalığa uğradığında diğerlerinin bu durum karşısında neler hissettikleri ile öğretmen ve öğrencilerin zorbalığa şahit olduklarında bu zorbalığı ele almak için yaptıkları raporlama ve sahip oldukları tutumlarda programın olumlu yönde etkilerinin olduğu bulguları elde edilmiştir. Diğer önemli bulgu ise, zorbalığa uğrama ve başkalarına zorbalık yapma konusunda program etkilerinin, program uygulama süresi uzadıkça sistematik olarak olumlu yönde arttığı şeklindedir (Limber vd., 2018).

2.3. Stac Bullying Intervention Program

STAC programı, zorbalığa tanık olan öğrencilere (seyircilere) "savunucu" olarak müdahale etmeyi öğreten kısa bir seyirci müdahale programıdır (Midgett vd., 2015).

Araştırmacılar zorbalıkta seyirci konumunda olanları 4 farklı grupta toplamıştır. Bunlar zorbaya aktif ve doğrudan yardımcı olan yardımcıları, zorbalık durumuna gülen ya da sadece tanık olup görmezden gelen destekleyiciler, taraf tutmayan ya da durumu görmezden gelmek adına gruptan uzaklaşan yabancılarla, zorbalığa karşı çıkarak zorbalığın hedefini teselli eden savunuculardan oluşur (Salmivalli vd., 1996).

Araştırmacılar ayrıca, izleyici tutumlarının zorbalığın ortadan kalkmasında ya da zorbalığın artarak devam etmesinde etkili olabileceğini bulmuşlardır (Salmivalli vd., 2011). Çalışmanın bulgularına göre izleyiciler zorbayı desteklediklerinde zorbalık olayı giderek artmaktadır. Bu durumu destekleyen başka bir çalışmanın bulgusu ise izleyicilerin zorbalığa müdahale etmesi halinde, zorbalığın 10-12 saniye gibi kısa bir sürede durdurulabildiği şeklindedir (Hawkins vd, 2001). Bu bulgulara benzer başka bir bulgu ise izleyicilerin zorbalığın hedefindeki kişiyi desteklemesi durumunda zorbalığın giderek azaldığıdır (Kärnä vd., 2011a). İşte bu bulgulardan yola çıkan STAC programı zorbalıkta izleyici konumundakilere aşağıda sıralanan stratejilerini öğretmek zorbalığın azaltılmasını hedeflemektedir. Eğitim, öğrencilerin stratejileri uygulamak için küçük gruplara ayrılmasıyla devam etmektedir.

STAC Zorbalık Önleme Programı, didaktik ve deneyimsel bileşenleri içeren 90 dakikalık oturumla başlar. 90 dakikalık oturumun ardından öğrencilerin zorbalığa maruz kalanlar adına birer "savunucu" olmalarını desteklemek için her biri 15 dakika olan 2 destekleyici oturum gelir. İlk eğitim, zorbalık ve dört STAC

stratejisini kullanmanın yaşa uygun yolları hakkında bilgi içeren bir görsel-işitsel sunum aracılığıyla verilir. Destekleyici oturumlar sırasında öğrenciler okul danışmanıya stratejileri kullanma konusunda deneyimlerini paylaşırlar, geri bildirim sağlarlar ve stratejileri geliştirmek adına beyin fırtınası yaparlar (Midgett & Adkins, tarih yok).

STAC sözcüğü “Stealing the Show” “Turning it Over,” “Accompanying Others,” and “Coaching Compassion” stratejilerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. Bu stratejiler programda şöyle tanımlanmıştır:

Stealing The Show (İlgiyi Üzerine Çekme): Bu aşamada zorbalık olayına şahit olan akranlar zorbalığı engellemek için mizah ya da dikkat dağıtma yolunu kullanırlar ve ilgiyi kendi üzerlerine çekerler. Böylece dikkati hedeften ve zorbalık durumundan başka yöne çekilen izleyiciler zorbalık durumuna katılmamış ya da zorbalığı pekiştirmemiş olurlar.

Turning It Over (Tersine Çevirme-Bildirme): Bu aşamada öğrenciler daha önce, eğitim sırasında belirledikleri güvenilir yetişkinlerle zorbalık durumunu paylaşır ve yardım isterler. Özellikle fiziksel zorbalık durumunda ya da nasıl müdahale edeceklerini bilmedikleri bir zorbalık senaryosunda mutlaka bir yetişkine durumu bildirmeleri çocuklara öğretilmiştir.

Accompanying Others (Diğerleriyle İşbirliği Yapma): Bu aşama izleyicinin varlığını zorbalığa maruz kalanın yanında hissettirerek, onun yalnız olmadığını ve kendisine yapılanın asla kabul edilemeyecek bir durum olduğunu anlatmasını içerir. Program ayrıca izleyicilere, zorbalığa uğrayan bireyle zaman geçirerek ve hatta onlarla olan biten hakkında konuşmak isteyip istemediklerini sorarak empati ve destek sağlamak için fırsat yaratmaları ister. Kısaca öğrenciler zorbalığın hedefi olana nasıl destek olacaklarını öğrenirler.

Coaching Compassion (Şefkat Koçluğu-Arabuluculuk): Bu aşamada öğrenciler zorbalığın faili ya da failleriyle güvenli, etkili ve nazik bir biçimde yüzleşirler. Bu yüzleşme zorbalık sırasında ya da zorbalık sonrasında gerçekleşebilir. Savunucular söz konusu zorbalığın asla kabul edilemez olduğu ifade eder ve failin kurbanla empati kurması için arabuluculuk rolünü üstlenirler (Midgett & Adkins, tarih yok).

2.3.1. Zorbalığı Önlemede STAC Stratejilerinin Etkililiği

STAC zorbalık önleme programında eğitim gören ilkökul öğrencilerinin, zorbalığa maruz kaldıklarında STAC stratejilerini kullanarak "savunucu" olarak hareket etme konusunda algılanan bilgi ve özgüvenlerinde artış olduğu ve ayrıca 4 aylık takip sonucunda zorbalığa maruz kalma ve zorbalığı gerçekleştirme oranlarında azalma olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Midgett vd., 2017).

Randomize kontrollü başka bir çalışmada ara sıra zorbalıkta bulunan 54 ilkökul öğrencisine STAC programı uygulanmıştır. Çalışmanın bulguları, deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere göre önemli ölçüde daha düşük düzeyde zorbalık gerçekleştirdikleri, zorbalık yapan öğrencilere verilecek akran savunuculuğu eğitiminin zorbalığın önlenmesinde umut verici olduğu yönündedir (Midgett vd., 2017).

10-11 yaşındaki öğrencilerde STAC stratejilerinin akran zorbalığı öğrenci savunuculuğunu ölçen çalışmanın bulguları, programın öğrencilerin savunuculuklarını, zorbalık ve STAC stratejileri bilgilerini, zorbalığa müdahale özgüvenlerini arttırdığı ve akran zorbalığında öğrenci savunuculuğu üzerinde etkili olduğu yönündedir. Çalışmanın önerileri arasında okullarda akran zorbalığını önlemek için STAC stratejilerinin kullanılması yer almaktadır (Avşar, 2020).

Başka bir çalışmanın bulguları, STAC müdahalesini tamamlayan öğrencilerin farklı zorbalık davranışları hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğu ve bu öğrencilerin zorbalığı müdahale konusunda genel bir güven bildirdiğini gösterdiği yönündedir. Özetle araştırmanın sonuçları, STAC müdahalesinin seyirci zorbalığı müdahalesine yönelik umut verici bir danışman liderliğindeki yaklaşım olduğunu ve kapsamlı okul temelli programlardan önemli ölçüde daha az kaynakla uygulanabileceğini göstermektedir (Midgett vd., 2016).

STAC programının ortaokul öğrencileri üzerindeki etkililiğin ölçüldüğü başka bir çalışmanın bulguları ise, çocukların karşılaştıkları zorbalık türünün hangisi olduğunu tespit etmede, STAC stratejilerini tanıma ve akran savunucusu olarak kendilerine duydukları güveni arttırmada etkili olduğu yönündedir (Doumas vd., 2015).

STAC uygulamasının lise öğrencilerinin okula aidiyet duygusuyla, sahip oldukları depresif semptomlara etkisini ölçen başka çalışmanın sonuçlarına göre, STAC stratejileri öğrencilerin okula aidiyet duygularını arttırırken, depresif semptomları azaltmaktadır (Midgett & Doumas, 2019).

Çalışma grubunu 56 ortaokul öğrencisinin oluşturduğu başka bir çalışmanın bulgularına göre hem deney hem kontrol grubu öğrencilerinin zorbalığa müdahale etme ve kurbanları korumaya yönelik harekete geçme konusunda bilgileri ve kendilerine duydukları güvende artış meydana gelmiştir. Bulgular, uygulamanın etkilerinin müdahale grubundan kontrol grubuna olumlu yönde aktarılmış olabileceğini göstermektedir. Bunun yanında müdahale grubundakilerin kontrol grubuna kıyasla zorbalığı tanımlama konusunda daha fazla beceriye sahip olurken, kaygı düzeylerinde de anlamlı azalmalar olduğu araştırmanın bulgularındandır (Midgett vd., 2017).

2.4. The Active Start

Literatürde fiziksel aktivitelerin zorbalığı önleyici etkilerini analiz eden çalışmalar oldukça azdır.

Garnett vd. (2017) yaptığı çalışmada zorbalık mağduru bildiriminde daha az bulunan öğrencilerin, zorbalık bildiriminde daha çok bulunan öğrencilere göre daha çok koşan ve yürüyen çocuklar yani fiziksel olarak daha aktif öğrenciler olduğunu belirlemiştir. Bu kanıtlara ve fiziksel aktivitenin zorbalık mağduriyetiyle ilişkili potansiyeline rağmen, okul öncesinde yapılacak fiziksel aktiviteler ya da programın adıyla ifade edersek güne aktif bir başlangıç yapmayı içeren bir önleyici programın zorbalık mağduriyeti üzerindeki etkileri bilinmemektedir. Bu bilgiler ışığında, (Aguayo vd., 2019) fiziksel aktivitenin zorbalık mağduriyetini azaltma etkisini doğrudan test eden ilk çalışmayı yapmışlardır.

Active-Start zorbalığı önleme müdahalesi, her gün ilk ders saatinden önce katılımcıların yaşına uygun spor oyunları, oyun alanı oyunları, dans ve diğer eğlence ve işbirlikli aktiviteleri içermektedir. Program haftada 5 kez olmak üzere 8 hafta boyunca devam etmiştir. Active-Start zorbalık müdahale programı Şili'nin Santiago şehrindeki 8-10 yaş arasındaki yoksul ve dezavantajlı 170 öğrenciye 30'ar dakikalık 39 seans şeklinde uygulanmıştır. Fiziksel aktiviteler sadece kondisyon ve fiziksel becerileri geliştirmekle sınırlı kalmamış aynı zamanda bilgi, kurallara uyma, adil oyun, saygı, taktikler, beden ve sosyal farkındalık, sosyal çabayla bağlantılı kişisel etkileşim, çatışma çözme becerileri ve işbirlikli (takım) oyun oynamayı da içermiştir (Aguayo vd., 2019).

2.4.1. The Active Start Müdahale Programının Sonuçları

Uygulamanın sonuçlarına göre Active-Start programına katılan çocuklarda daha düşük zorbalık mağduriyeti gözlemlenmiştir.

2.5. ABL Bullying Prevention Program

Zorbalığa yol açan nedensel risk faktörlerinin ve mekanizmaların belirlenmesine dayanan ABL, öğrencilerin antisosyal davranışları ödüllendirmemeleri ve bunun yerine destekleyici sınıf ortamları ve güçlü kişisel bağlanma ağları yaratabilmeleri için akran gruplarını etkilemeyi amaçlamaktadır (Wójcik & Hełka, 2019).

ABL, ortaokula geçiş yapan öğrencilerin dâhil edileceği bir program şeklinde tasarlanmıştır. Program katılımcı rol yaklaşımına dayanır ve bağlamı etkileyerek yeni oluşan akran grubunda akran zorbalığı davranışları ortaya çıkmadan engelleyici bir müdahalede bulunmayı ve olumsuz davranışları azaltmayı amaçlar. Program, öğretmenlerin yeni grup dinamiklerini en baştan oluşturmalarını sağlayarak baskın akran grubundan bireylerin dışlanması, günah keçisi ilan etme, zorbalık veya kavga grupları gibi olumsuz grup içi davranışları etkisiz hale getiren destekleyici sınıf atmosferleri oluşturan etkinliklerden ve sınıf içerisinde kolayca uygulanabilir 11 farklı ders senaryosundan oluşur. Grup içinde henüz hiyerarşi oluşmadan grup ilişkilerini zorbalığı engelleyecek şekilde şekillendirmek için programın yeni okul yılının hemen başında uygulanması önerilmiştir. ABL zorbalık müdahale programı üç ana bölümü: karşılıklı tanışma, entegrasyon/takım oluşturma ve dışlanmış bireylerin empatik algısı olarak sıralanmıştır. Birinci bölümün amacı öğrencilerin birbirini tanımasını kolaylaştırmak, ikinci bölümün amacı, iyi ve destekleyici bir akran grubunun avantajlarını belirlemek, son bölümün amacı ise öğrencilere dışlayıcı ve saldırgan tutumlar ile mağdur bireyin duyguları arasındaki bağlantıyı göstererek onlarda empatik bir tutum uyandırmaktır (Varşova Sosyal ve Beşeri Bilimler Üniversitesi, 2015).

2.5.1. ABL Zorbalık Önleme Programının Sonuçları

Wójcik & Hełka (2019), Polonya'da 6 okuldan 45 kız, 51 erkek öğrenciye programı uygulamıştır. Okulun ilk yılının ilk üç ayında yürütülen çalışmanın bulguları, ABL programının çocukların okula aidiyet duygusunu arttırarak, zorbalık davranışlarını engellediği yönündedir.

2.6. SEHER (Strengthening Evidence base on scHool-based intErventions for pRomoting)

SEHER, Hindistan'da ergenlerle uzun süredir çalışan sivil toplum kuruluşu Sangath tarafından geliştirilen ve düşük kaynaklı okullarda uygulanmak üzere tasarlanmış ergen sağlığı geliştirme müdahalesidir. 2017 yılında çok bileşenli bir sağlık geliştirme müdahalesi olarak (Shinde vd., 2017) tarafından geliştirilen ve pilot uygulaması yapılan programın içeriğinde şunlar bulunmaktadır:

- Öncelikli ara amaç olumlu bir okul iklimi oluşturmaktır.
- Uzun vadeli amaçlar; madde kullanımında, cinsel risk davranışlarında, zorbalık ve şiddette ve depresif belirtilerde azalma yaratmaktır.
- Dört öncelikli odak belirlenmiştir. Bunlar; ergenler arasında sosyal becerilerin geliştirilmesi, okul topluluğunun okul düzeyindeki karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, okul topluluğunun olgusal bilgiye erişiminin sağlanması ve ergenler arasında problem çözme becerilerinin artırılmasıdır.
- Müdahale faaliyetleri tüm okul, grup ve bireysel olmak üzere üç düzeyde düzenlenmiştir.
- Mevcut Tarang (AEP) müdahalesinde yer alan unsurların tekrarını önlemek için sınıf tabanlı yaşam becerileri oturumları kaldırılmıştır.
- Öğrenciler arasında okul aidiyetini güçlendirmek için müdahale bileşenine akran grupları eklenmiştir.

Ayrıca SEHER uygulamasının tüm okul düzeyindeki faaliyetleri şunları içermektedir:

- Okul haritalama ve ihtiyaç değerlendirmesi,
- Sağlık bilincini artırma faaliyetleri,
- Sağlık ile ilgili konularda bir duvar dergisi,
- Ders dışı yarışmalar,
- Öğrencilerin sorularını ve endişelerini dile getirebilecekleri isimsiz bir mektup kutusu,
- Her okulda müdahalenin tasarımını ve uygulanmasını denetleyecek bir Okul Sağlığı Geliştirme Komitesi
- Okul sağlığı politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması.

2.6.1. SEHER Müdahalesinin Sonuçları

SEHER müdahalesinin pilot uygulaması 2013-2017 yılları arasında Hindistan'daki 75 ortaokulda 56.000 öğrenciye yapılmıştır. Öğretmen olmayan 150 kişi tarafından yapılan pilot uygulamanın sonuçları, devlet tarafından hazırlanan ve ergenlerin bütünsel gelişimi için okul temelli müdahale programı olan Tarang (Adolescence Education Program) ile karşılaştırılmıştır. Bulgulara göre, öğretmen liderliğindeki SEHER müdahalesinde anlamlı etkiler yokken, meslek dışındaki danışmanlar liderliğinde uygulanan SEHER müdahalesinde okul iklimi, zorbalık, şiddet, depresyon ve cinsiyet eşitliği tutumları konularında anlamlı oranda gelişme ortaya çıkmıştır (Shinde vd., 2017; Patel & Khandeparkar, t.y.).

Shinde vd. (2018), 13-14 yaşındaki 9. Sınıf öğrencilerine çok bileşenli bir tüm okul sağlık teşvik müdahalesinin (SEHER) etkinliğini değerlendirmek için bir çalışma yürütmüşlerdir. Müdahalenin bulguları, çocukların depresyon, zorbalık, şiddet mağduriyeti, şiddet uygulama, cinsiyet eşitliğine yönelik tutum, üreme ve cinsel sağlık bilgisi ilgili konularda orta ve yüksek iyileştirmeleri olduğu yönündedir. Program uygulamasının dikkat çekici sonucu, müdahalenin öğretmen olmayan danışmanlar tarafından yapıldığında etkili olduğu ancak öğretmenler tarafından uygulandığında hiçbir etkisi olmadığıdır.

Çok bileşenli tüm okul sağlık teşvik müdahalesinin (SEHER) 8 aylık süreçte olumlu bir okul iklimine ve okul ikliminin alt boyutları olan okuldaki ilişkiler, aidiyet duygusu, akademik başarıya bağlılık ve okul etkinliklerine katılım ile 17 aylık uzun vadeli süreçte depresif semptomlar, zorbalık deneyimleri ve şiddet eğilimine etkileri ölçülmüştür. Programın öğretmenler ve akranlarla destekleyici ve ilgili ilişkiler, aidiyet duygusu ve okul ikliminde aktif katılım gibi etkileri, uzun vadede daha düşük depresif semptom oranları, zorbalık deneyimleri ve şiddet uygulama oranlarına zemin hazırlamıştır (Singla vd., 2021).

2.7. Student Family Office (SFO)

SFO, okullarda akran saldırganlığını ve mağduriyetini azaltma amacıyla tasarlanan sosyo-ekolojik temelli bir müdahale programıdır. SFO, akranlar arasındaki saldırganlık ve mağduriyet durumlarını önlemek ve azaltmak amacıyla sadece öğrencilere odaklanmaz; aynı zamanda tüm eğitim topluluğunu ve ebeveynleri de sürece dahil eder. Müdahale programı, öğrenciler ve öğretmenlerle kişisel ve sosyal beceri eğitimini de kapsayan grup müdahaleleri, bireysel veya küçük grup danışmanlık seansları, bir akran çatışması arabuluculuk ofisi, öğrenciler, okul personeli ve ebeveynler için psikoeğitim teknikleri kullanılarak verilen farkındalık eğitimlerini içerir. SFO'ya ait bu faaliyetler, Okul Çatışması Arabuluculuğu programında lisansüstü derecesi olan ve aynı zamanda sertifikalı bir mesleki eğitimci olan, klinik ve sağlık psikolojisi konusunda uzmanlaşmış bir psikolog tarafından uygulanır ve denetlenir. Okulun eğitim psikoloğu ve stajyer bir psikolog da müdahalenin uygulanmasına katkı sağlar.

SFO müdahale programı, iki buçuk yıl süren çalışmayla, 132 ortaokul öğrencisine uygulanmıştır. SFO eğitim programı hakkındaki bu tek çalışmanın bulgularına göre, program öğrencilerin disiplinsizlik, sözel ve fiziksel saldırganlık, hırsızlık, soygun, vandallık ve şantaj gibi istenmeyen davranışları azaltmış, kişilerarası ilişkiler ile sosyal becerileri arttırmıştır (Gouveia vd., 2018).

2.8. The Bullying Literature Project-Moral Disengagement Version (BLP-MD)

Wang & Goldberg (2017), çalışmasında çocuk edebiyatı eserlerinin ahlaki kopukluk ve zorbalık üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Dört sınıftan 7-9 yaşları arasındaki 84 öğrenci ile öğretmenleri çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Oturumlar, çocukların hikâye kitaplarının kullandığı ve her biri 35-45 dakika süren 5 oturum şeklinde tasarlanmıştır. Kullanılan kitaplardan bazılarının isimleri Bullying B.E.A.N.S., Just Kidding, Recess Queen, Say Something, Juice Box Bully şeklindedir. BLP-MD'nin amacı zorbalık konusunda farkındalığı artırmak, uygun problem çözme ve sosyal becerileri öğretmek ve ilkökul öğrencileri arasında zorbalığa karşı dışarıdan müdahaleyi teşvik etmektir. Çalışmanın bulguları, müdahale grubundaki çocukların zorbalık mağduriyeti ve arkadaşlık ilişkilerine dair algılarında kontrol grubundaki çocuklara kıyasla olumlu bir değişim olduğu yönündedir.

2.9.A Video-Based School Violence Detecting Algorithm (DT-SVM)

Ye vd., (2020), video Tabanlı Okul Şiddeti Tespit Algoritması Eğitim Programı'nı geliştirmiş ve bu algoritmanın okul şiddetini tespit etmedeki etkinliğini ölçmüştür. Zorbalığın tespit edilmesinde ve önlenmesinde kurban ya da izleyicinin her zaman bildirimde bulunmaması sebebiyle yeterince etkili bir önleyicilik sağlayamadığı iddiasında bulunan araştırmacılar yapay zekânın ve gelişen teknolojinin imkânlarıyla okul şiddetinin tespiti için video tabanlı okul şiddeti tespit algoritmasını geliştirmişlerdir. Algoritmanın etkinliğinin tespiti için okul güvenlik kameraları tarafından 12,448 okul şiddeti karesi, 9963 günlük yaşam aktivitesi karesi ve 2485 sabit fotoğraf karesi kaydedilmiştir. Bulgulara göre, algoritma %97.6 doğruluk ve %97.2'e ulaşan bir hassasiyetle çalışmıştır. Bu çalışma, okulda şiddet ve zorbalığın erken tespiti ve müdahalesine katkı sağlamakta, olayların sıklığı, yeri ve zamanına dair veriler sunmaktadır. Bu sebeple gelecekteki araştırmalar için umut vadetmektedir.

2.10. Cyber Friendly Schools (CFS)

Siber Dostu Okullar (CFS), okul personelinin, öğrencilerin ve ailelerin siber zorbalığı azaltmak için tüm okulu kapsayan bir program aracılığıyla etkili bir şekilde yanıt verme kapasitelerini artırmayı amaçlamıştır. Bu proje, tüm okulu kapsayan çevrimiçi siber zorbalığı önleme ve müdahale programının uzun vadeli etkilerini ölçmek için geliştirilmiştir. Okul tabanlı bir müdahalenin ardından siber zorbalığın yaygınlığında bir azalma olduğunu gösteren dünyanın ilk rastgele kontrollü denemesidir (Friendly Schools). Program personel, öğrenciler ve ebeveynler olmak üzere tüm okul topluluğunu kapsayacak şekilde tasarlanmıştır ve aileler, öğrenciler ve öğretmenler için öğretim ve öğrenme materyallerini barındıran web tabanlı bir kaynak barındırmaktadır (Cross vd., 2016). Program Avusturalya'da 2010-2012 yılları arasında 13-14 yaşlarındaki 8 ve 9. sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Müdahale grubunda 19 okul, kontrol grubunda 16 okul bulunmaktadır. Program, siber mağduriyet ve suç işlemeye dâhil olma olasılıklarında ön testten ilk son teste kadar önemli ölçüde daha büyük düşüşler sağlasa da çalışma koşullarındaki bir farktan söz etmek mümkün olmamıştır. Öğretmenlerin programın 3'te 1'ini uygulamış olması ile siber zorbalık önleme programlarını önlemedeki kapasiteleri ve öz yeterlilikleri müdahalenin daha etkili olmasını engellemiş olabilir (Cross vd., 2016). CFS müdahalesinin yapıldığı başka bir rastgele kontrollü bir denemede 3000'den fazla 8.sınıf öğrencisi 2 yıl boyunca takip edilmiştir. Müdahale, 9. sınıfa kadar yeni siber mağduriyet ve siber suç işleme olasılığını azaltmıştır, ancak bu düşüşler sonraki yılda devam etmemiştir.

Bunun sebepleri arasında okul yönetiminin ve öğretmenlerin müdahaleyi normal eğitim programı içerisine sığdırmakta zorlanması olarak gösterilmiştir (Cross vd., 2017).

2.11. Notrap! (NONCADIAMOITRAPPOLA!)

NONCADIAMOINTRAPPOLA sözcüğü İtalyancada Non, Cadiamo ve Trappola kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur ve Türkçe karşılığı “Tuzağa Düşmeyelim!” şeklindedir. NOTRAP! ilk versiyonunda siber zorbalığı önleme amacıyla hazırlanmıştır. Ancak ilk müdahalelerin sonuçlarının sadece siber zorbalık davranışlarını azalttığına görülmesiyle ikinci versiyondan itibaren siber zorbalık ve zorbalığa eşit önem vererek, iki zorbalık türünü de engelleyecek güncellemelere sahip olmuştur. Bu yönüyle diğer müdahale programlarından farklı olarak sadece yüz yüze zorbalığa ya da sadece siber zorbalığa odaklanmaz. Başka bir deyişle NOTRAP! gençlerin ilişkisel dünyasına (sanal ve gerçek) ve onlardan doğabilecek risklere odaklanır (Menesini & Nocentini, 2012; Menesini vd., 2012).

Programın pilot uygulamasında, ismini de çocukların belirlediği zorbalık karşıtı bir web sitesi tasarımları ve geliştirmeleri istenmiştir. Çocuklar tarafından belirlenen isim olarak “Noncadiamointrappola” olmuştur. Oluşturulan web sitesindeki çevrimiçi forum aracılığıyla çocuklar ve eğitimciler zorbalıkla ilgili konuları paylaşmış hatta sınıf içerisinde oluşturulan zorbalıkla ilgili materyalleri (posterler vb.) web sitesine yükleme fırsatı yakalamışlardır (Menesini vd., 2016).

Her yıl, önceki sürümde bulunan sonuçların ardından belirli bileşenlerin eklenmesi ve değiştirilmesiyle iyileştirilen müdahalenin uygulama basamakları şöyledir:

- İlk değerlendirme,
- Öğretmenler için katılımın ücretsiz olduğu bilgi iletişim teknolojileri, çevrimiçi tehlikeler, zorbalık ve siber zorbalık konularında okulların neler yapabileceklerine dair bir kurs düzenleme,
- Zorbalık ve siber zorbalıkla ilgili konularda farkındalık ve iletişimi arttırmak için programın sınıflara sunulması,
- Her sınıftan kendi isteğiyle akran eğitici olmak isteyen 5-6 öğrencinin belirlenmesi,
- İletişim becerilerine, gerçek ve sanal etkileşimlerdeki sosyal becerilere, kurbanın ve izleyicinin duygularına, empati, başa çıkma stratejilerine ve problem çözmeye odaklanan 8 saatlik akran eğitici eğitimleri düzenleme,
- Akran eğitici liderliğinde kurbanın ve izleyicilerin duyguları ile izleyici ve kurban konumunda başa çıkma stratejileriyle ilgili yüz yüze etkinlikler düzenleme
- Akran eğitimcileri tarafından çevrimiçi müdahale düzenleme,
- Aynı anketin yeniden uygulanmasıyla nihai değerlendirme yapma.

Palladino vd., (2016), NOTRAP! programının 3. neslinin etkinliğini tespit etmek için kanıta dayalı bir müdahale yürütmüştür. Müdahale iki farklı yarı deneysel çalışma şeklinde yapılmıştır. İlk çalışmada programın mağduriyet, zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalık gibi konularda etkisini ölçmek için ön, orta ve son testlerden veriler elde edilmiştir. Test sonuçlarına göre hedeflenen değişkenler kontrol grubu için değişmezken, müdahale grubunda zaman içerisinde azalan olumlu etkiler gözlemlenmiştir. Uzun dönemli etkileri görmek için 6 ay sonra yapılan takipte de olumlu etkilerin devam ettiği görülmüştür. İkinci çalışmada programın uygulandığı çocuklarda cinsiyetin zorbalık ve siber zorbalık davranışlarına etkisini ölçmek için ön test ve son test uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre kontrol grubunda değişiklik gözlemlenmezken, müdahale grubunda kızlarda ve erkeklerde benzer olacak şekilde olumlu değişiklikler bildirilmiştir.

2.12. Roots

Bireylerin, topluluklarındaki belirli kişilerin davranışlarına dikkat ederek sosyal olarak normatif olanı anladıklarını ve buna karşılık kendi davranışlarını ayarladıklarını ileri süren teoriden yola çıkarak hazırlanan ROOTS müfredatı, 56 okulda 24.191 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırma, okul çatışmalarını ve zorbalığı azaltmayı hedefleyen rastgele kontrollü bir deneydir. Rastgele seçilen 28 müdahale okulunda, sosyal ağ haritalamasıyla belirlenen 20-32 öğrenciden oluşan "tohum grupları" oluşturulmuş ve bu gruplardan, okul çatışmalarına ve zorbalığa karşı kamuoyu önünde bir duruş sergilemeleri istenmiştir. Öğrencilerin sosyal ağları ve davranışları yıl boyunca izlenmiş, sosyal ağlar, öğrencilerin hangi arkadaşlarıyla vakit geçirdiğini belirten anketlerle haritalandırılmıştır. Öğrenciler okul çatışmalarını

azaltmaya yönelik kampanyalar düzenlemiş, sloganlar oluşturmuş ve tüm bu davranışları teşvik etmek için ödülleri kullanılmıştır. Çalışmalarının bulgularına göre; müdahale, çatışma nedeniyle verilen disiplin cezalarında %30'luk bir azalma sağlamıştır. Okul sosyal ağlarında yüksek bağlantıya sahip öğrenciler (sosyal referanslar), sosyal normların değişiminde ve çatışmaların azalmasında daha etkili olmuştur. Ayrıca okul sosyal ağlarında yüksek bağlantıya sahip öğrenciler (sosyal referanslar), sosyal normların değişiminde ve çatışmaların azalmasında daha etkili olmuştur (Paluck vd., 2016).

ROOTS müfredatını kullanan başka bir çalışma, Endonezya'da ortaokullardaki ergenler arasında zorbalığı azaltmak için ergen liderliğindeki bir okul müdahalesinin uygulanabilirliğini geliştirmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamıştır. Geliştirilen program sonunda ilk pilot uygulama, 4 okuldan 2075 öğrencinin katılımıyla yapılırken; ikinci pilot uygulama, 8 okuldan 5,517 öğrencinin katılımıyla elde edilen verilerle yapılmıştır. İlk pilot uygulamanın bulgularına göre; zorbalık mağduriyeti ve zorbalık davranışlarında azalma ile öğrenciler arasında prososyal davranışlar artış bildirilmiştir. İkinci pilot uygulamanın bulgularına göre; hem deney hem kontrol grubunda davranışlarında artış görülmesine rağmen öğretmenlerin olumlu disiplin kullanma eğilimleri artmıştır (Bowes vd., 2019).

ROOTS Programı'nın okulda zorbalık sorununu çözmedeki etkinliğini, ROOTS Programı'nın uygulanmasını etkileyen faktörleri ve programın Cakarta'da uygulanmasında karşılaşılan sorunları belirlemeyi amaçlayan başka bir çalışma nitel betimsel desende yapılmıştır. Veri toplama teknikleri olarak gözlem, görüşmeler ve literatür incelemeleri kullanılmıştır. Çalışmanın ön test-son test sonuçlarından elde edilen bulgulara göre; ROOTS, öğrencilerin ve öğretmenlerin zorbalık anlayışlarında %11 oranında iyileşme sağlayan etkili bir zorbalık önleme aracıdır (Jeny Femila Devi vd., 2023).

Endonezya'da bir devlet lisesinde yapılan başka bir çalışmada, öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları zorbalık türleri incelenmiş ve ROOTS programı aracılığıyla uygulanan önleme stratejileri değerlendirilmiştir. Söz müdahalede okulun önleme stratejileri arasında şunlar bulunmaktadır:

- Öğretmenlerden ve uzmanlardan oluşan bir *anti zorbalık ekibi* kurulmuştur.
- ROOTS programı kapsamında *değişim ajanları* seçilmiştir. Bu ajanlara zorbalık karşıtı eğitimler verilmiştir.
- *Öğrenci ve öğretmen eğitimleri* düzenlenmiştir.
- Posterler, tiyatrolar ve sergilerle *toplumsal farkındalık* yaratılmaya çalışılmıştır.
- *Ebeveyn işbirliğiyle* çocukların evde ve okulda daha iyi desteklenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma, zorbalık davranışlarının yalnızca fiziksel zararlardan ibaret olmadığını, aynı zamanda psikolojik ve sosyal etkilerle öğrencilerin gelişimini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. ROOTS programı gibi girişimlerin öğrencilerin ve öğretmenlerin zorbalık konusundaki farkındalığını artırarak bu davranışların önlenmesine katkıda bulunduğu vurgulanmıştır (Nengsi & Subaedah, 2024).

2.13. Visc Social Competence Program

Avusturya'nın "*Birlikte Şiddete Karşı*" stratejisi kapsamında uygulanan ViSC Sosyal Yeterlik Programı, 5. ila 8. sınıflar için tasarlanmış birincil önleme odaklı bir programdır. Bir eğitim-öğretim yılı süren program, öğretmen eğitimleri ve öğrencilere yönelik sınıf projeleriyle hem genel hem de özel müdahaleler içerir. Öğretmenler ve öğrencilerden toplanan verilerle, rastgele kontrol grubu tasarımıyla değerlendirilen programın, okul ortamında saldırganlığı azalttığı görülmüştür (Strohmeier vd., 2012).

ViSC sosyal yeterlik programının, ilkokul öğrencilerinde zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma gibi problem davranışlara etkisinin incelendiği başka bir çalışmada; müdahalenin davranış problemlerini, tepkisel ve planlı saldırganlığı azalttığı bildirilmiştir. Ayrıca bu programın okul bağlılığını, sınıf arkadaşlarıyla ilişkileri, duygusal düzenlemeyi ve prososyal becerileri arttırdığı ancak zorbalık ve mağduriyetin azaltılmasında etkisiz kaldığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Doğan vd., 2020).

Başka bir çalışmada ViSC'nin siber zorbalık ve siber mağduriyeti sürdürülebilir şekilde önleyip önlemediği incelenmiştir. Uygulama 1 yıl sürmüştür ve 6 ay sonunda programın süregelen etkileri ölçülmüştür. İnceleme, sınıf düzeyinde (sınıf iklimi ve etnik çeşitlilik) ve bireysel düzeyde (cinsiyet, yaş, internet kullanımı, geleneksel zorbalık/mağduriyet) çeşitli değişkenleri dikkate almıştır. Çalışmanın bulguları, ViSC programının siber zorbalık ve siber mağduriyeti önlemede etkili olduğunu ve bu etkinin 6 ay sonrasında da sürdürülebilir olduğunu göstermiştir (Gradinger vd., 2016).

ViSC Sosyal Yeterlik Programı'nın kısa ve en kısa versiyonlarının uygulanmasının etkinliğinin değerlendirildiği araştırmada kısa versiyon 10 sınıfta, en kısa versiyon ise 13 sınıfta uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre fiziksel mağduriyet açısından en kısa programın kontrol grubuna kıyasla etkili olduğunu göstermiştir. Diğer etkiler anlamlı bulunmamıştır (Arënliu vd., 2020).

3. SONUÇ

Bu çalışma, zorbalık müdahale ve önleme programlarının etkililiğini, çeşitli coğrafyalarda uygulama yöntemlerini ve bu programların kültürel farklılıklar çerçevesinde nasıl uyarlanabileceğini incelemeyi amaçlamıştır. Zorbalık, bireylerin psiko-sosyal gelişimleri üzerinde derin etkiler bırakmanın yanı sıra toplumsal dinamikleri de olumsuz etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma kapsamında irdelenen KiVa, Olweus Zorbalık Önleme Programı, STAC ve SEHER gibi farklı programlar, zorbalığa müdahalede başarılı olduklarını göstermiştir. Ancak, bu programların etkilerinin maksimize edilmesi için uzun vadeli, kültürel ve toplumsal dinamiklere uygun şekilde tasarlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

KiVa ve Olweus gibi kanıta dayalı yaklaşımların başarısı, bu programların sadece bireysel değil, aynı zamanda sistematik ve toplumsal bir perspektif benimsemelerinden kaynaklanmaktadır. SEHER programı özelinde, yerel şartlara uygun müdahalelerin, özellikle yetersiz kaynaklara sahip okullarda çok daha etkili olabileceği gözlemlenmiştir. STAC programı, zorbalık izleyicilerinin farkındalığını artırma ve aktif savunuculuk becerileri kazandırma konusunda öne çıkan bir model sunmaktadır.

Ayrıca, çevrimiçi zorbalığın artmasıyla birlikte, teknoloji tabanlı müdahale programlarının geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Siber zorbalığı önlemeye yönelik programların, katılımcıların dijital becerilerini geliştirmenin yanı sıra aile ve öğretmen katılımıyla desteklenmesi gerekmektedir. Genel olarak, bu programların başarılı olabilmesi için süreklilik, kültürel uyum ve farklı paydaşların katılımı kritik bir öneme sahiptir.

1. **Yerel ve Kültürel Dinamiklere Uyum:** Zorbalık önleme ve müdahale programları, uygulandıkları toplumun kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına uyarlanmalıdır. Özellikle, farklı coğrafi bölgelerdeki değişik sosyo-kültürel şartlara uygun özel stratejiler geliştirilmelidir.
2. **Programlara Katılımın Genişletilmesi:** Programlar, sadece öğrencilere değil, ailelere, öğretmenlere ve okul yöneticilerine yönelik de olmalıdır. Ailelerin katılımını artırmak için ebeveyn farkındalık eğitimleri ve bilgilendirme toplantıları düzenlenmelidir.
3. **Teknolojik Araçların Etkin Kullanımı:** Siber zorbalığın artmasına paralel olarak, teknoloji destekli önleme ve müdahale programları geliştirilmelidir. Özellikle, çevrimiçi öğrenme platformları ve oyun bazlı öğretim materyalleri bu alanda çözüm sunabilir.
4. **Uzun Vadeli Değerlendirme:** Programların etkinliği sadece kısa vadeli değil, uzun vadeli değerlendirmelerle izlenmelidir. Bu kapsamda, yıllık izleme anketleri ve programdan sonra etkilerin sürekliliğini inceleyen çalışmalar yapılmalıdır.
5. **Okul Personeli ve Liderlik Eğitimi:** Öğretmenler, zorbalık tespiti ve müdahale yöntemleri konusunda düzenli olarak eğitilmelidir. Ayrıca, okul yöneticileri, okul iklimini iyileştirmeye yönelik liderlik becerileri kazanmalıdır.
6. **Farkındalık Kampanyaları:** Zorbalık konusunda toplumsal farkındalığı artıracak medya kampanyaları ve toplu etkinlikler düzenlenmelidir. Çocuk edebiyatı ve sözlüksel materyaller bu kampanyalarda etkili bir araç olarak kullanılabilir.
7. **Proaktif ve Bütüncül Yaklaşım:** Zorbalığın ortaya çıkmasını beklemeden, olumlu sosyal normları teşvik eden, empati ve işbirliği becerilerini geliştiren etkinlikler tasarlanmalıdır.
8. **Kaynaklara Erişim ve Süreklilik:** Programların devamı için gerekli kaynakların sağlanması önemlidir. Ulusal ve uluslararası fonlar, bu alanda önemli bir destek sağlayabilir.

Bu öneriler, zorbalığı önleme ve müdahale konusunda daha etkin ve kültürel olarak duyarlı yaklaşımlar geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Zorbalığı azaltmaya yönelik çalışmaların etkili olabilmesi için toplumun tüm kesimlerinin işbirliği içinde olması şarttır.

KAYNAKÇA

- Aguayo, I. H., Vergara, O. F., Calderón, N. G., Rojas, F. V., Guzmán, J. R., Cañas, C. C., . . . Hermoso, A. G. (2019). Can a before-school physical activity program decrease bullying victimization in disadvantaged children? The Active-Start Study. *International Journal of Clinical and Health Psychology, 19*(3), 237-242. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2019.05.001>
- Ahtola, A., Haataja, A., Kärnä, A., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2012). For children only? Effects of the KiVa antibullying program on teachers. *Teaching and Teacher Education, 28*(6), 851-859. doi:<https://doi.org/10.1016/j.tate.2012.03.006>
- Arënlju, A., Strohmeier, D., Yanagida, T., Konjufca, J., & Burger, C. (2020). Empowering the Peer Group to Prevent School Bullying in Kosovo: Effectiveness of a Short and Ultra-Short Version of the ViSC Social Competence Program. *Int Journal of Bullying Prevention*(2), 65–78. doi:<https://doi.org/10.1007/s42380-019-00052-4>
- Avşar, F. (2020). *10-11 yaş grubu öğrencilerde STAC stratejilerinin akran zorbalığı öğrenci savunuculuğuna etkisi / The effect of STAC strategies on peer advocacy in peer bullying in 10-11 age students*. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara: Gazi Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=5jve_GJctm77jBJza8tSlA&no=nS5BswGnZrXwviJO3jQzLg adresinden alındı
- Black, S. A., & Jackson, E. (2007). Using bullying incident density to evaluate the Olweus Bullying Prevention Programme. *School Psychology International, 28*(5), 623-638. doi:<https://doi.org/10.1177/0143034307085662>
- Bowes, L., Aryani, F., Ohan, F., Haryanti, R. H., Winarna, S., Arsiyanto, Y., & Minnick, E. (2019). The development and pilot testing of an adolescent bullying intervention in Indonesia – the ROOTS Indonesia program. *Global Health Action, 12*(1). doi:<https://doi.org/10.1080/16549716.2019.1656905>
- Chaux, E., Molano, A., & Podlesky, P. (2009). Socio-economic, socio-political and socio-emotional variables explaining school bullying: A country-wide multilevel analysis. *Aggressive, 35*(6), 520-529. https://scholar.harvard.edu/files/andresmolano/files/20320_ftp_0.pdf adresinden alındı
- Cross, D., Barnes, A., Cardoso, P., Hadwen, K., Shaw, T., Campbell, M., & Slee, P. T. (2017). Cyber-Friendly Schools. M. Campell, & S. Bauman (Dü) içinde, *Reducing cyberbullying in schools: International evidence-based best practices* (s. 95-108). Elsevier Academic Press. doi:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811423-0.00007-9>
- Cross, D., Shaw, T., Hadwen, K., Cardoso, P., Slee, P., Roberts, C., . . . Barnes, A. (2016). Longitudinal impact of the Cyber Friendly Schools program on adolescents' cyberbullying behavior. *Aggressive behavior, 42*(2), 166–180. doi:<https://doi.org/10.1002/ab.21609>
- Çağlar, E. E., Kurtça, T. T., & Özcan, Y. S. (2019). Akran zorbalığı ve travma sonrası stres bozukluğu arasındaki ilişkinin gözden geçirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 28*(2), 584-595. doi:[doi:10.24106/kefdergi.693410](https://doi.org/10.24106/kefdergi.693410)
- Dhabhar, F. S. (2014). Effects of stress on immune function: the good, the bad, and the beautiful. *Immunol Res, 58*(2-3), 193–210. doi:<https://doi.org/10.1007/s12026-014-8517-0>
- Doğan, A., & Vural Yüzbaşı, D. (2021). *Akran Zorbalığı Rehber Öğretmen/Psikolojik Danışmanlar için Kitapçık*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Doğan, A., Strohmeier, D., Kızıltepe, R., Gümüşten, D., & Yanagida, T. (2020). Effectiveness of the ViSC Social Competence Program in Turkish Elementary Schools. *International Journal of Developmental Science, 14*(3-4), 49-61. doi:<https://doi.org/10.3233/DEV-200289>
- Doumas, D., Sears, D., Lundquist, A., Hausheer, R., & Midgett, A. (2015). A Bystander Bullying Psychoeducation Program With Middle School Students: A Preliminary Report. *The Professional Counselor, 5*(4), 486–500. doi:[doi:10.15241/am.5.4.486](https://doi.org/10.15241/am.5.4.486)
- Friendly Schools*. (t.y). <https://friendlyschools.com.au/wp-content/uploads/2022/02/9.-Cyber-Friendly-Schools-2008-2012.pdf>

- Garnett, B. R., Becker, K., Mongeon, L., DiCenzo, D., Gleason, C., & Vierling, D. (2017). A mixed-methods evaluation of the Move it Move it! before-school incentive-based physical activity programme. *Health Education Journal*, 76(1), 89-101. doi:<https://doi.org/10.1177/0017896916652432>
- Gouveia, P., Leal, I., & Cardoso, J. (2018). Preventing and reducing school violence: development of a Student and Family Office—a pilot study. *Educational Psychology in Practice*, 35(1), 67–81. doi:<https://doi.org/10.1080/02667363.2018.1532875>
- Grading, P., Yanagida, T., Strohmeier, D., & Spiel, C. (2016). Effectiveness and sustainability of the ViSC Social Competence Program to prevent cyberbullying and cyber-victimization: Class and individual level moderators. *Aggressive behavior*, 42(2), 181–193. doi:10.1002/ab.21631
- Hawkins, D. L., Pepler, D. J., & Craig, W. M. (2001). Naturalistic observations of peer interventions in bullying. *Social Development*, 10(4), 512–527. doi:10.1111/1467-9507.00178
- He, Y., Xie, G., Xie, G. D., Chen, L. R., Zhang, T. T., Yuan, M. Y., . . . Su, P. Y. (2022). Bidirectional associations among school bullying, depressive symptoms and sleep problems in adolescents: A cross-lagged longitudinal approach. *Journal of affective disorders, Pt A*(298), 590–598. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.11.038>
- Herge, W. M., La Greca, A. M., & Chan, S. F. (2016). Adolescent peer victimization and physical health problems. *Journal of Pediatric Psychology*, 41(1), 15–27.
- Jeny Femila Devi, K., Vesca Yulianandra, P., & Hendarman. (2023). The Implementation of Roots Program in Overcoming Bullying in Schools: A Case Study in Jakarta. *KnE Social Sciences*, 8(11), 80-100. doi:<https://doi.org/10.18502/kss.v8i11.13540>
- Juvonen, J., & Graham, S. (2014). Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims. *Annual review of psychology*, 65, 159–185. doi:<https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115030>
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T., Poskiparta, E., Alanen, E., & Salmivalli, C. (2011b). Going to scale: a nonrandomized nationwide trial of the KiVa antibullying program for grades 1-9. *Journal of consulting and clinical psychology*, 79(6), 796–805. doi:10.1037/a0025740
- Kärnä, A., Voeten, R., Little, T., Poskiparta, E., Kaljonen, A., & Salmivalli, C. (2011a). A Large-Scale Evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4–6. *Child development*, 82(1), 311-330. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01557.x>
- Kepenekçi, Y., & Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*, 30(2), 193-204. doi:<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.10.005>
- KiVa. (t.y). (University of Turku) <https://www.kivaprogram.net/materials-for-schools/>
- Korkmaz, T., Erkin, M., & Atbaşı, Z. (2021). Akran zorbalığı kavramının lisansüstü tezlerde incelenmesi. *Turkish Special Education Journal: International*, 3(1), 1-19.
- Limber, S. P., & Snyder, M. (2006). What works and doesn't work in bullying prevention and intervention. *The State Education Standard*, 24-28.
- Limber, S. P., Nation, M., Tracy, A. J., Melton, G. B., & Flerx, V. (2004). Implementation of the Olweus Bullying Prevention Program in the Southeastern United States. P. K. Smith, D. Pepler, & K. Rigby (Dü) içinde, *Bullying in schools: How successful can interventions be?* (s. 55-79). Cambridge University Press.
- Limber, S., Olweus, D., Wang, W., Masiello, M., & Breivik, K. (2018). Evaluation of the Olweus Bullying Prevention Program: A large scale study of U.S. students in grades 3–11. *Journal of School Psychology*, 69(6), 56-72. doi:10.1016/j.jsp.2018.04.004
- Menesini, E., & Nocentini, A. (2012). Peer education intervention: face-to-face versus online. A. Costabile, & B. Spears (Dü) içinde, *The impact of technology on relationships in educational settings* (s. 139–150). London: Routledge.
- Menesini, E., Nocentini, A., & Palladino, B. E. (2012). Empowering Students Against Bullying and Cyberbullying : Evaluation of an Italian Peer-led Model. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(2), 313–320. doi:<https://doi.org/10.4119/ijcv-2922>

- Menesini, E., Palladino, B. E., & Nocentini, A. (2016). Noncadiamointrappola! Let's not fall into the trap!: Online and school-based program to prevent cyberbullying among adolescents. T. Völlink, F. Dehue, & C. McGuckin (Dü) içinde, *Cyberbullying: From theory to intervention* (s. 156–175). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Midgett, A., & Adkins, B. (tarih yok). *Boise State University*. <https://www.boisestate.edu/healthsciences-counselored/stac/> adresinden alındı
- Midgett, A., & Dumas, D. M. (2019). The Impact of a Brief Bullying Bystander Intervention on Depressive Symptoms. *Journal of Counseling & Development*, 97(3), 270-280. doi:<https://doi.org/10.1002/jcad.12267>
- Midgett, A., Dumas, D. M., & Johnston, A. D. (2017). Establishing School Counselors as Leaders in Bullying Curriculum Delivery: Evaluation of a Brief, School-Wide Bystander Intervention. *Professional School Counseling*, 21(1). doi:<https://doi.org/10.1177/2156759X18778>
- Midgett, A., Dumas, D. M., Trull, R., & Johnson, J. (2017). Training Students Who Occasionally Bully to Be Peer Advocates: Is a Bystander Intervention Effective in Reducing Bullying Behavior? *Journal of Child and Adolescent Counseling*, 3(1), 1-13. doi:<https://doi.org/10.1080/23727810.2016.1277116>
- Midgett, A., Dumas, D., & Trull, R. (2016). Evaluation of a Brief, School-Based Bullying Bystander Intervention for Elementary School Students. *Professional School Counseling*, 20(1). doi:<https://doi.org/10.5330/1096-2409-20.1.172>
- Midgett, A., Dumas, D., Sears, D., Lundquist, A., & Hausheer, R. (2015). A Bystander Bullying Psychoeducation Program With Middle School Students: A Preliminary Report. *The Professional Counselor*, 5(4), 486-500. doi:doi:10.15241/am.5.4.486
- Midgett, A., Dumas, D., Trull, R., & Johnston, A. D. (2017). A Randomized Controlled Study Evaluating a Brief, Bystander Bullying Intervention with Junior High School Students Junior High School Students. *Journal of School Counseling*, 15(9).
- Nakamoto, J., & Schwartz, D. (2010). Is Peer Victimization Associated with Academic Achievement? A Meta-Analytic Review. *Social Development*, 19(2), 221–242. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2009.00539.x>
- Nengsi, R., & Subaedah. (2024). Prevention of Bullying Behavior through the Roots Program. *Tafkir: Interdisciplinary Journal of Islamic Education*, 5(3), 508–522. doi:<https://doi.org/10.31538/tijie.v5i3.1129>
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. D. J. Pepler, & K. H. Rubin (Dü) içinde, *The development and treatment of childhood aggression* (s. 411–448). Lawrence Erlbaum Associates.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishing.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying. *Educational Leadership*, 60, 12-17.
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2010a). Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus. *American journal of Orthopsychiatry*, 80(1), 124-134. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01015.x>
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2010b). The Olweus Bullying Prevention Program: Implementation and evaluation over two decades. S. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (Dü) içinde, *The handbook of school bullying: An international perspective* (s. 277-402). New York: Routledge.
- Palladino, B. E., Nocentini, A., & Menesini, E. (2016). Evidence-based intervention against bullying and cyberbullying: Evaluation of the NoTrap! program in two independent trials. *Aggressive behavior*, 42(2), 194–206. doi:<https://doi.org/10.1002/ab.21636>
- Paluck, E. L., Shepherd, H., & Aronow, P. M. (2016). Changing climates of conflict: A social network experiment in 56 schools. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113(3), 566-571. doi:<https://doi.org/10.1073/pnas.1514483113>
- Patel, V., & Khandeparkar, P. (tarih yok). *Seher*. www.sangath.in: <https://www.sangath.in/projects/seher> adresinden alındı

- Poskiparta, E., Kaukiainen, A., Pöyhönen, V., & Salmivalli, C. (2012). Anti-bullying computer game as part of the KiVa program: Students' perceptions of the game. *The Impact of Technology on Relationships in Educational Settings: International Perspectives*, 158-168.
- Román, M., & Murillo, F. J. (2011). Latin America: School bullying and academic achievement. *CEPAL review*(104), 37-54. doi:DOI:10.18356/b5132944-en
- Salmivalli, C., & Poskiparta, E. (2012). KiVa Antibullying Program: Overview of Evaluation Studies Based on a Randomized Controlled Trial and National Rollout in Finland. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(2), 294-302. doi:https://doi.org/10.4119/ijcv-2920
- Salmivalli, C., Garandeau, C. F., & Veenstra, R. (2012). KiVa anti-bullying program: Implications for school adjustment. A. M. Ryan , & G. W. Ladd (Dü) içinde, *Peer relationships and adjustment at school* (s. 279-305). Information Age Publishing.
- Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2011). Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development*, 35(5), 405-411. doi:https://doi.org/10.1177/0165025411407457
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1-15. doi:https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T
- Salmivalli, C., Voeten, M., & Poskiparta, E. (2011). Bystanders matter: Associations between reinforcing, defending, and the frequency of bullying behavior in classrooms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40(5), 668–676. doi:doi:10.1080/15374416.2011.597090
- Schwartz, D., Hopmeyer, A., Nakamoto, J., & Toblin, R. L. (2005). Victimization in the Peer Group and Children's Academic Functioning. *Journal of Educational Psychology*, 97(3), 425-435. doi:https://doi.org/10.1037/0022-0663.97.3.425
- Shinde, S., Pereira, B., Khandeparkar, P., Sharma, A., Patton, G., Ross, D., . . . Patel, V. (2017). The development and pilot testing of a multicomponent health promotion intervention (SEHER) for secondary schools in Bihar, India. *Global Health Action*, 10(1). doi:https://doi.org/10.1080/16549716.2017.1385284
- Shinde, S., Weiss, H. A., Varghese, B., Khandeparkar, P., Pereira, B., Sharma, A., . . . Patel, V. (2018). Promoting school climate and health outcomes with the SEHER multi-component secondary school intervention in Bihar, India: a cluster-randomised controlled trial. *Lancet*, 392(10163), 2465–2477. doi:10.1016/S0140-6736(18)31615-5
- Singla, D. R., Shinde, S., Patton, G., & Patel, V. (2021). The Mediating Effect of School Climate on Adolescent Mental Health: Findings From a Randomized Controlled Trial of a School-Wide Intervention. *The Journal of adolescent health : official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 69(1), 90-99. doi:https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.09.030
- Smokowski, P. R., & Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101–110. doi:https://doi.org/10.1093/cs/27.2.101
- Straub, R. H., & Cutolo, M. (2018). Psychoneuroimmunology developments in stress research. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 168(3-4), 76–84. doi:https://doi.org/10.1007/s10354-017-0574-2
- Strohmeier, D., Hoffmann, C., Schiller, E. M., Stefanek, E., & Spiel, C. (2012). ViSC Social Competence Program. *New directions for youth development*, 133, 71–84. doi:https://doi.org/10.1002/yd.20008
- University of Turku. (tarih yok). *KiVa is effective*. Kiva Programı Web Sitesi: <https://www.kivaprogram.net/kiva-is-effective/> adresinden alındı
- Varşova Sosyal ve Beşeri Bilimler Üniversitesi. (2015). *Bullying prevention program for middle school transition*. Varşova Sosyal ve Beşeri Bilimler Üniversitesi: https://swps.pl/images/2015/dokumenty/Anti_bullying_middle_school_transition_programm.pdf
- Wang, C., & Goldberg, T. S. (2017). Using children's literature to decrease moral disengagement and victimization among elementary school students. *Psychology in the Schools*, 54(3). doi:DOI:10.1002/pits.22042

- Williford, A., Boulton, A., Noland, B., Little, T., Kärnä, A., & Salmivalli, C. (2012). Effects of the KiVa anti-bullying program on adolescents' depression, anxiety, and perception of peers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *40*(2), 289–300. doi:<https://doi.org/10.1007/s10802-011-9551-1>
- Wójcik, M., & Hełka, A. M. (2019). Meeting the Needs of Young Adolescents: ABBL Anti-Bullying Program During Middle School Transition. *Psychological Reports*, *3*(122), 1043-1067. doi:<https://doi.org/10.1177/0033294118768671>
- Wójcik, M., & Hełka, A. M. (2019). Meeting the Needs of Young Adolescents: ABBL Anti-Bullying Program During Middle School Transition. *Psychological Reports*, *122*(3), 1043-1067. doi:<https://doi.org/10.1177/0033294118768671>
- Wójcik, M., & Kozak, B. (2015). Bullying and exclusion from dominant peer group in Polish middle schools. *Polish Psychological Bulletin*, *1*(46). doi:<https://doi.org/10.1515/ppb-2015-0001>
- Ye, L., Wang, L., Ferdinando, H., Seppänen, T., & Alasaarela, E. (2020). A Video-Based DT-SVM School Violence Detecting Algorithm. *Sensors*, *20*(7). doi:<https://doi.org/10.3390/s20072018>